

Попадинець Назарій Миколайович
кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу
регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.
Долішнього НАН України»

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА ВНУТРІШНЬОМУ ТА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКАХ

Досліджено місце та значення аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках. Визначено зовнішньоторговельний обіг продукції аграрного сектору України. Узагальнено алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. Визначено, що успішний розвиток аграрного сектору залежить від впровадження агроінновацій. Запропоновано чинники, що впливають на покращення конкурентних позицій продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: аграрний сектор, внутрішній ринок, експорт, імпорт, зовнішній ринок, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. На сьогодні темпи перетворень в аграрному секторі зумовлені сучасними потребами світового та вітчизняного ринків, а також комплексом політичних, економічних, соціальних та історичних чинників. Інтеграція українського суспільства у європейське співтовариство спонукає та примушує вітчизняних виробників аграрного сектору виготовляти продукцію високоефективну і конкурентоспроможну на внутрішньому і зовнішньому ринках, оскільки потрібно враховувати постійно зростаючу роль нецінових форм конкуренції, тобто зростання вимог до якісних характеристик готової продукції.

Визначальними підвалинами розвитку ринку аграрного сектору є забезпечення конкуренції його продукції, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів аграрного сектору. Розвиток аграрного сектору об'єктивно вимагає створення чи модернізації конкурентних механізмів, розробки науково обґрунтованих та ефективних (з точки зору реалізації на практиці) інституціональних засад захисту і розвитку конкурентних відносин на ринку,

підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідженню теоретико-методологічних засад розвитку ринку аграрного сектору, його конкурентоспроможності присвячено багато праць вітчизняних науковців, зокрема В. В. Апопія, О. М. Бородіни, С. Л. Ганначенко, І. О. Іртищевої, Л. В. Молдавана, Т. О. Осташко, Б. Й. Пасхавера, О. В. Шубравської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри комплексність отриманих результатів зарубіжними та вітчизняними вченими, залишаються невирішеними питання підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках в умовах інтеграційних перспектив України у ЄС.

Мета статті. Головною метою статті є визначення чинників, що впливають на покращення конкурентних позицій продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках в умовах інтеграційних перспектив України у ЄС.

Виклад основного матеріалу. Провідною ідеєю та конструктивним принципом розгляду питання конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках є виділення і дослідження механізму взаємозв'язку між результативністю внутрішнього ринку, ефективною конкуренцією і високою конкурентоспроможністю внутрішнього ринку в національній економіці, де ефективна конкуренція внутрішнього ринку продукції аграрного сектору має формуватись за такими ринковими умовами, за яких його підприємства перебувають під допустимим рівнем конкурентного тиску з боку наявних і потенційних конкурентів і споживачів, а роль держави полягає у тому, щоб забезпечити наявність такого тиску на ринку.

Мотивування змісту ефективної конкуренції продукції аграрного сектору зумовлює необхідність дослідження характеру зв'язків між структурою внутрішнього та зовнішнього ринків, поведінкою його учасників і параметрами

його результативності. Результативність ринку показує ступінь розв'язання проблеми підвищення конкурентоспроможності товаровиробників аграрної продукції і ринкові результати мають кількісно і якісно відповідати потребам споживачів [1, с. 5].

З одного боку незадовільна конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції призводить до зростання імпортозалежності внутрішнього ринку України, з іншого – український експортер, здійснюючи експорт продукції аграрного сектору, стикається з проблемою низькоякісних її характеристик, згідно з якими ця продукція може бути або сировиною, або лише напівфабрикатом [2, с. 108]. Тому в результаті експортної операції кошти не повертаються в економіку країни, а відбувається товарна інтервенція більш якісної та високотехнологічної продукції, а це спонукає перетіканню національних багатств до інших суб'єктів міжнародних економічних відносин і погіршення грошово-кредитного становища країни.

Так, зовнішньоторговельний обіг продукції аграрного сектору України за три квартали 2014 р. склав 17,2 млрд дол. США, або 21,1% зовнішньоторговельного обігу України. При цьому експорт продукції аграрного сектору за вказаний період становив – 12,4 млрд дол. США, або 29,5% від загального експорту України; імпорт – 4,8 млрд дол. США, або 12,1% від загального імпорту України. Сальдо позитивне і склало 7,5 млрд дол. США.

Порівняно з аналогічним періодом 2013 р. відбулося збільшення експорту сільськогосподарської продукції на 6,9% (на 796,3 млн дол. США) та зменшення імпорту на 19,6% (на 1182,6 млн дол. США).

Найвагомішими чинниками позитивного сальдо сільськогосподарської продукції залишаються обсяги експорту зернових культур – 38%, олії – 23,2% та насіння олійних культур – 7,8% [3].

Зростання загального українського агропродовольчого експорту має цінове підґрунтя, необхідно все більше враховувати ризики впливу не лише внутрішнього, а й зовнішнього ринків. Тобто конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світовому ринку має переважно ціновий

характер. Аграрна політика держави у сфері ціноутворення та регулювання цін на аграрну продукцію має бути надзвичайно продуманою і виваженою.

Також важливим у визначенні конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках є алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності продукції, що полягає в системі обліку економічних, технічних і нормативних параметрів (рис. 1).

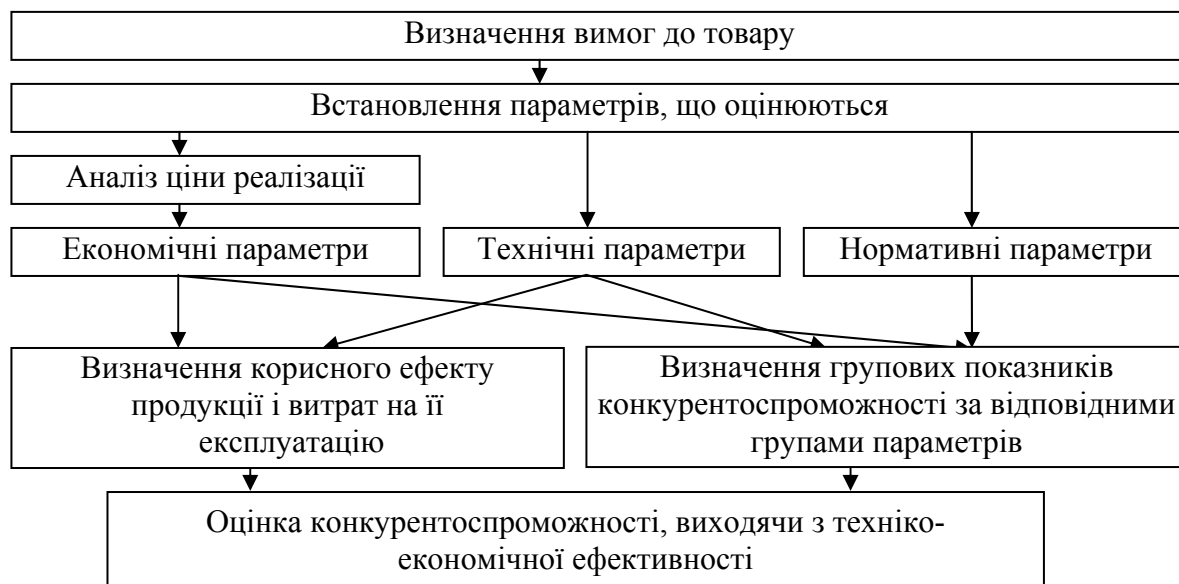

Рис. 1. Алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності продукції аграрного сектору

Складено автором на основі джерела [4, с. 42].

Цей алгоритм показує, що під конкурентоспроможністю продукції аграрного сектору потрібно розуміти такий рівень її економічних, технічних та експлуатаційних параметрів, при якому вона здатна конкурувати з товарами-аналогами іноземного та вітчизняного походження. На ринку продукція є конкурентнішою тоді, коли її ознаки відповідають усім вимогам, а саме технічним і якісним характеристикам, європейським стандартам.

Конкурентоспроможна продукція аграрного сектору, реалізація і споживання якої залежить від поведінки продавців і покупців, легко проникає на ринки збуту. Від торговельної стратегії, практики встановлення цін, від того, наскільки споживачі можуть впливати на торговельні процеси, залежить поведінка виробників, які відповідно до ситуації мають приймати управлінські

рішення щодо збільшення або зменшення інвестицій, впровадження або зміни рекламної стратегії, введення інноваційної діяльності у розрахунок на досягнення кінцевого результату [2, с. 112].

На думку автора, поведінка продавців і покупців залежить від сформованої структури внутрішнього ринку, а саме: від кількості продавців і покупців, наявності різного рівня бар'єрів входу і виходу виробників на ринок, ступеня диференціації товарів, а також розвиненості мережі інститутів ринкової інфраструктури.

Управління конкурентоспроможністю безпосередньо відбувається на рівні виробників, які володіють правами, підприємницькою ініціативою, відповідними кадрами для вирішення цієї проблеми. Держава створює загальнонаціональні можливості для підтримки конкурентоспроможності аграрного сектору, а вже від виробників, від уміння працювати на ринку, від вибраної стратегії буде залежати, наскільки успішно вони будуть конкурувати.

Аграрний сектор має знайти і заповнити власну нішу на внутрішньому та зовнішньому ринках при активній ролі держави. За умов політичної нестабільності, загострення соціальної ситуації в країні та зростанні економічної кризи можливості вирішення проблеми конкурентоспроможності продукції аграрного сектору мають доволі обмежений характер.

При розробці стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках слід враховувати специфічні особливості стану і розвитку внутрішнього середовища, обумовлені складною політичною ситуацією в країні, що дуже знизилу конкуренцію всередині країни. Враховуючи важкий стан економіки України, дуже складно досягти потрібного рівня конкурентоспроможності аграрних товаровиробників. Нині найбільш конкурентоспроможною є лише агропродовольча сировина, але з урахуванням системної кризи економіки рівень конкурентоспроможності постійно знижується. Внутрішній ринок не в змозі забезпечити конкурентне середовище для «випробування» товарів і технологій [5, с. 105], що передують їх просуванню на зовнішній ринок. При незавершеності реформ найбільший

ефект може дати спрямованість державної економічної політики на нормалізацію підприємницького середовища, усіяке стимулювання внутрішніх джерел розвитку бізнесу.

Успіх чи поразка на внутрішньому та зовнішньому ринках – це результат ситуації на національному рівні і на рівнях аграрних підприємств, корпорацій, фірм. Серед найвагомійших чинників конкурентоспроможності на макрорівні такі: технологія виробничих процесів; продуктивність праці; кваліфікація управлінського персоналу; досвід маркетингу; інвестиції; інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку; обсяг, структура і характер попиту; розвиток інформаційної інфраструктури; використання науково-технічних досягнень тощо [6, с. 175-176].

Вирішальні тенденції щодо успішного суперництва пов'язані з переміщенням акценту від використання порівняльних переваг до конкурентних переваг на базі розвиненого інституційного середовища, нових організаційно-інституційних форм, унікальних товарів і технологій. Серед важливих факторів, що значно послаблюють конкурентні позиції українських товаровиробників, є: відсталі технології, низький рівень маркетингу, менеджменту, пасивність до нововведень, недостатня кваліфікація персоналу, слабкість в інтенсивності конкуренції внутрішнього середовища тощо.

Важливу роль потрібно відводити і розвитку консультативно-інформаційного забезпечення. Для цього слід підвищувати кваліфікацію експертів консалтингової системи, поліпшувати доступ до надання інформації, організаційно-технічної допомоги тощо.

Вагомою складовою у формуванні і зберіганні конкурентних переваг підприємств є умови попиту в країні, такі його показники, як обсяг, структура і характер зростання. Скорочення величини внутрішнього попиту, яке мало місце в Україні, не сприяло збільшенню виробництва та його модернізації. Перспективи, що сьогодні відкриваються перед українським виробником, дають можливість передбачити стимулюючий вплив зростаючого сукупного попиту на виробничу діяльність [7, с. 86]. У той же час для розвитку

конкурентних переваг більшого значення набувають якісні параметри попиту. З проникненням імпоротної аграрної продукції на український ринок та з посиленням диференціації доходів населення попит починає орієнтуватися на загальносвітові стандарти, стає більш вибіркоким і вимогливим до цінових і якісних параметрів продукції. Такі зміни мали б сприяти розвитку конкурентних переваг вітчизняних виробників продукції аграрного сектору, але, на жаль, невисокий рівень доходів українських громадян змушує при виборі продукції надавати перевагу більш дешевим її видам, а не більш якісним. Тобто попит на внутрішньому ринку відносно споживчих і якісних характеристик продукції поступається економічно розвиненим країнам, що не дозволяє українським підприємствам орієнтуватися на вподобання внутрішнього ринку при просуванні продукції аграрного сектору на зовнішній ринок.

Впливаючи на низку чинників, що зумовлюють відповідний рівень конкурентоспроможності продукції аграрного сектору, можна досягти його підвищення і тим самим активізувати надходження товарів на зовнішній ринок, умовно об'єднавши ці чинники в окремі групи [6, с. 177]:

1. Внутрішня: стан і розвиток внутрішнього аграрного ринку; величина витрат і цін на продукцію аграрного сектору; ринкова інфраструктура товаропровідної мережі; стабільність доходів сільськогосподарських виробників.

2. Проміжна: науково-технічний потенціал; кадровий потенціал; маркетингові дослідження внутрішнього ринку.

3. Зовнішня: стійкість національної аграрної системи, здатність адаптування до кон'юнктурних коливань; рівень організації зовнішньоторговельних зв'язків; державна зовнішньоторговельна концепція.

Ці чинники пов'язані між собою, успішний розвиток лише однієї групи чинників не буде означати досягнення основної мети – підвищення конкурентоспроможності продукції. Потрібно проводити спільні дії щодо активного впливу на всі групи чинників.

Також необхідно узгодити зовнішньоекономічну політику з конкурентною, де передбачається створення для вітчизняних суб'єктів господарювання належних умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності та захисту інтересів конкурентоспроможності на світових товарних ринках за умови недопущення усунення чи обмеження конкуренції на відповідних товарних ринках України, розширення взаємовигідного співробітництва України з членами ЄС у сфері конкурентної політики тощо.

При формуванні стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору слід виходити з інноваційної моделі конкурентоспроможності, при зростаючій ролі конкуренції на рівні підприємств, де на перше місце виходять переваги не стільки у витратах виробництва, скільки в якості і новизні товарів. Тобто спільними зусиллями держави та підприємств більш активно використовувати інноваційний чинник розвитку.

Якщо Україна успішно опанує інноваційні моделі розвитку, існуватиме можливість не залишитись аутсайдером європейської спільноти та змінити сьогоднішній сировинний напрям розвитку економічних процесів.

Успішний розвиток агроінновацій також залежить від рівня розвитку і впровадження досягнень науково-технічного прогресу в різних секторах промисловості: машинобудівному, мікробіологічному, хімічному тощо. Статус України як індустріальної держави з значною часткою аграрного сектору підтверджує можливість комплексного розвитку інноваційного процесу в економіці.

Акцент держави у своїй інноваційній політиці має спрямовуватись на: розробку і реалізацію державних науково-технічних та інноваційних програм; стимулювання інвестицій в НДКР; збільшення фінансування на наукові дослідження; підтримку малого і середнього інноваційного бізнесу; заохочення імпорту передових технологій; удосконалення правової бази; міжнародне співробітництво у сфері інноваційної політики; державну координацію та

інформаційну підтримку; державний контроль за реалізацією інноваційної політики [8].

За допомогою інновацій можна досягти нового, якісного рівня у виробництві, проте аграрний сектор залишається найбільш консервативним до нововведень, порівняно з іншими секторами. Основною метою інновацій в аграрному секторі є забезпечення економічності та екологічності виробництва [9]. За теперішніх умов для України надзвичайно важливим є активізація інноваційних процесів, що здатні забезпечити потрібний розвиток аграрного сектору. Через низьку платоспроможності населення саме експорт стає надійним джерелом для інноваційних процесів в аграрній сфері, тим самим створюючи ланцюг щодо підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. Через це збільшиться розмір експорту, а внутрішній ринок поповниться більш різноманітною та якісною продукцією. Повторні інновації мають забезпечити безперервність і нарощування масштабів інноваційного процесу. Більш конкурентоспроможна продукція на зовнішньому ринку дозволить отримати стабільний прибуток, сприятиме нагромадженню капіталу для розширення виробництва.

Висновки та пропозиції. Однією з вагомих причин гальмування інноваційного процесу в аграрному секторі є відсутність коштів на створення інноваційного товару. Як варіант розв'язання цієї проблеми може бути проведення прикладних досліджень завдяки внутрішнім ресурсам, потім їх результати пропонувати споживачам. Потрібно враховувати важливість успішного маркетингу в реалізації нового товару. Також необхідно створити проміжні ланцюги між виробниками і споживачами продукції.

Ці заходи із стимулювання інноваційного процесу, де головна роль відводиться державі, мають сприяти подоланню наявного суттєвого відставання аграрного сектору України від розвинених країн світу, виробництву конкурентоспроможної продукції, можливості збільшення експорту готової продукції на зовнішні ринки.

Список літератури:

1. Шалімов В. Д. Регуляторні та мотиваційні механізми розвитку внутрішнього ринку металопродукції України : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.05 / Шалімов Володимир Дмитрович. – Одеса, 2010. – 210 с.
2. Попадинець Н. М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку : монографія / Н. М. Попадинець. – Львів : ІРД НАН України, 2014. – 182 с.
3. Україна зменшує імпорт та збільшує експорт сільськогосподарської продукції / Аграрний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ab.org.ua/ukrayina-zmenschuye-import-ta-zbilshuye-eksport-silskogospodarskoji-produktsiyi/>
4. Лагутін В. Д. Конкурентоспроможність національної економіки : [навч. посіб.] / [В. Д. Лагутін, В. А. Романенко, Ю. М. Уманців] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В. Д. Лагутіна. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с.
5. Апопій В. В. Внутрішня торгівля в АПК України: ефективність взаємодії : монографія / В. В. Апопій. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 386 с.
6. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наукова доповідь / За ред. акад. УААН В. М. Трегубочка, чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавера. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 206 с.
7. Ганначенко С. Л. Економічна роль держави у формуванні українсько-російських торговельних відносин в агропродовольчій сфері : дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Ганначенко Світлана Леонідівна. – Київ, 2004. – 157 с.
8. Іртищева І. О. Функціонування агропродовольчої сфери регіону на засадах інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І. О. Іртищева. – Режим доступу : http://www.agroin.org/statti/irtysheva_5.html

9. Боліла С. Ю. Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України на основі інноваційних факторів [Електронний ресурс] / С. Ю. Боліла, Т. В. Федорова, В. І. Мілюський. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75187.doc.htm

Попадинец Н. Н.

кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела региональной экономической политики ГУ «Институт региональных исследований имени М.И. Долишнего НАН Украины»

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОДУКЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА НА ВНУТРЕННЕМ И ВНЕШНЕМ РЫНКАХ

Исследовано место и значение аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках. Определен внешнеторговый оборот продукции аграрного сектора Украины. Обобщенно алгоритм оценки уровня конкурентоспособности продукции аграрного сектора. Определено, что развитие аграрного сектора зависит от внедрения агроинноваций. Предложено факторы влияющие на улучшение конкурентных позиций продукции аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: аграрный сектор, внутренний рынок, экспорт, импорт, внешний рынок, конкурентоспособность.

Popadynets N.M.

PhD of Economics, scientific officer of the Regional Economic Policy Department of the State Institution M.I. Dolishnyi Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL COMMODITIES IN THE DOMESTIC AND FOREIGN MARKETS

The point and importance of the agricultural sector on the domestic and foreign markets are investigated. The foreign trade turnover of Ukraine's agricultural sector is defined. Algorithm for estimating the level of competitiveness of the agricultural sector is generalized. Author is determined that the development of the agricultural sector depends on the introduction of agronomics. The factors influencing the improvement of the competitive position of the output of the agricultural sector on the domestic and foreign markets are proposed.

Key words: agricultural sector, the domestic market, exports, imports, external market competitiveness.